

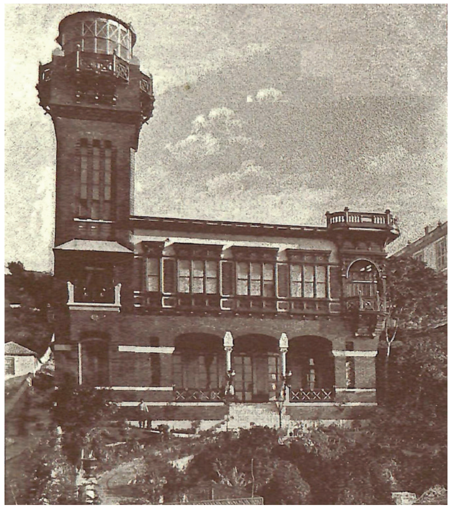
KAYIP SESLERİN İZİNDE

Emre Aracı

Büyükada'dan geçen Kiev doğumlu bir yıldız: Nina Koshetz

Emre Aracı Mariinsky Tiyatrosu'nun sopranolarından, aynı zamanda çok da iyi bir piyanist olan 1891 Kiev doğumlu, Nina 'Pavlovna' Koshetz'in Büyükada'da geçen günlerini kaleme alıyor.

"Benim çocukluğumda İstanbul'un zaten nisbeten serbest yerlerinden biri olan Büyükada'nın Nizam Caddesi de en şık ve en alafranga semti sayılırdı. Bu yol üstünde, sahiplerinin isimleri o devirde ağızlardan düşmeyen ve gazetelerden eksik olmayan yerli ve yabancı birçok zenginlerin küçük, büyük bahçeler içinde ve birbirinden daha süslü, daha gösterişli köşkleri sıralanırdı. Öyle ki, bunların önünden geçerken cadde sanki gittikçe hem daha nazlı, hem daha rahat bir kıvama erişirdi. Günlerimizin keyfine göre, bu köşkler ya kuyumcu dükkânlarında yan yana sıralanmış mücevherat mahfâzalarına benzer, ya mükâfat günlerinde dağıtılan ciltleri ve kağıtları yaldızlı kitaplara benzer, yahut da kazandıkları bu mükâfatların şaşaası içinde memnunlukla tebessüm eden ve âtilerine [gelecek] emniyetle bakan çocukların bizzat kendilerine benzerdi […] Caddenin sağında ve solunda sıralanmış hepsi canlı ve hepsi birer şahsiyet sahibi gözüken bu köşklerden çoğunun kimlere ait olduğunu bilirdik" diye yazar eserleriyle bir ömür boyu hayatıma yol çizdiğim büyük yazar Abdülhak Şinasi Hisar, *Ali Nizamî Bey'in Alafrangalığı ve* Şeyhliği hikâyesinin girişinde. Hikâyenin açılışında sıralanan bu köşkler arasında "bir ucunda gûya gazeteci gözüyle âfakı [ufuk] seyredebilmesi için yapılmış bir kulesi bulunan, yarısı Fransızca, yarısı İngilizce olarak çıkan gündelik *Levant Herald* gazetesi sahibi Doktor Mizzi'ninki" de eksik değildir.

Büyükada'daki Mizzi Köşkü, 1894, (*La Triennale, Giornale Artistico Letterario*, 1896)

Mizzi Köşkü'nü bundan tam 15 sene önce köşkün restorasyonunu gerçekleştiren mimar Yaman İrepoğlu ile gezmiştim. Halk arasında "Kırmızı Kuleli Köşk" olarak da bilinen, aslan vücutlu, kartal kanatlı mitolojik bir yaratık olan grifon fenerleriyle ve cephelerindeki benzer süslemeleriyle âdeta kanatlanıp uçacakmış gibi canlı bir yaratık havasında duran şahsiyetli bu yapıdan o zaman bir hayli etkilenmiştim. İtalyan mimar Raimondo d'Aronco'nun 1890'larda yeniden inşa ettiği ve Hisar'ın da atıfta bulunduğu rasathane kulesini eklediği Mizzi Köşkü o devirler İngiliz uyruklu Maltalı bir avukat olan Lewis Mizzi'nin mülkiyetindeydi, (Hatice Adıgüzel, 'Raimondo d'Aronco'nun Mizzi Köşkü Rekonstrüksiyonu', *Sanat Dergisi*, 29/1 Nisan 2020, 1-31). Mizzi gazeteciliği kadar astronomiye de meraklıydı ve Londra merkezli British Astronomical Association'ın üyesiydi. O kuleden kim bilir ne yıldızlar gözetlenmişti; ne karanlık ada gecelerinde uluyan çamların siluetleri arasından galaksilere, gezegenlere ya da mehtaba bakılmıştı. Ama sadece evrendeki yıldızlar değildi Mizzi'nin kuleli köşküne konuk olan, o yüksek tavanlı sofasında verilen davetlere konu olan. Zira o köşkün kapısından 1919 yılının Haziran ayında bir opera yıldızı da girecekti; hem de Moskova Konservatuarı'nda Sergei Taneyev'in öğrencisi olmuş, ünlü bas bariton Feodor Chaliapin'le düetler söylemiş, Rachmaninoff ve Prokofiev'in yakın arkadaşı, aynı zamanda çok da iyi bir piyanist olan, Mariinsky Tiyatrosu'nun sopranolarından, 1891 Kiev doğumlu, Nina 'Pavlovna' Koshetz.

Koshetz'in sık sık birlikte konser verdiği ünlü bas Feodor Chaliapin

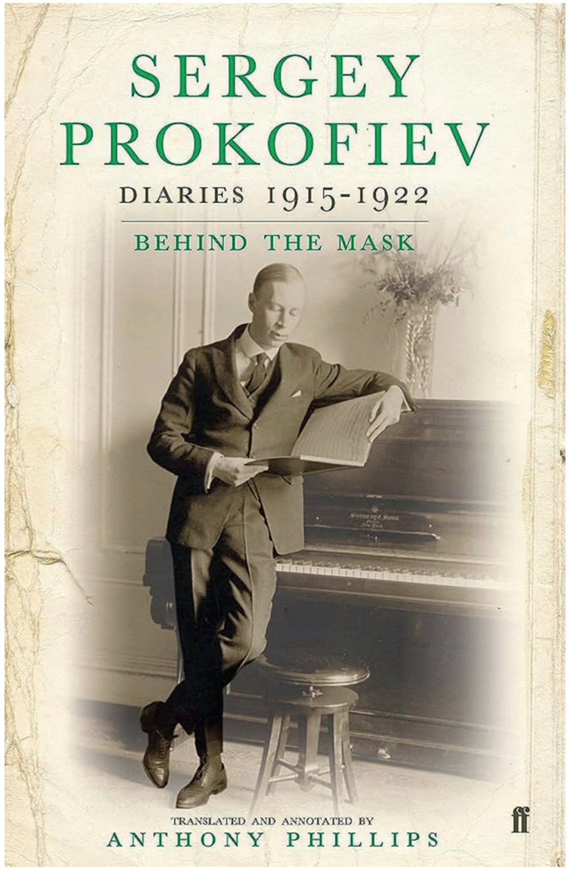
Koshetz'e Opus 38, *Altı Poem*'ini ithaf eden Rachmaninoff

Rachmaninoff, Opus 38, *Altı Poem*'ini Koshetz'e ithaf etmiş ve notanın el yazmasını da ona hediye etmişti. Hatta 24 Ekim 1916'da bu şarkıların prömiyeri Moskova'da gerçekleştiğinde piyanoda Koshetz'e eşlik eden bizzat Rachmaninoff'un kendisiydi. Prokofiev ise Kafkas'lardaki Yessentuki şehrinde 1917 Ağustos'unda günlüğünün satırlarına şunları yazacaktı: "Ertesi sabahın tamamını Koshetz'le parkta geçirdim (31 Temmuz). Son zamanlarda hayatta yolunu tamamen kaybettiğini hissettiğini söylediğinde, bunun neden olabileceğine dair ona felsefi bir açıklama yaptım. Koshetz, Asafyev ve Suvchinsky'e kartpostal yazmak için kulübeme geldi ve "Tahta Kitabım"a, üzerine parlayan iki güneşten, uzun süredir var olan eski güneşle değil, genç olanla ısınmak istediğini yazdı. Kodun çözüldüğü şekliyle: Rachmaninoff ve Prokofiev", (*Sergey Prokofiev: Diaries 1915-1922: Behind the Mask*, Faber & Faber, 2008, s. 217). Belli ki kendisini hep Rachmaninoff'un gölgesinde hisseden 26 yaşındaki Prokofiev Koshetz'in bu yorumundan oldukça umutlanmıştı.

Esasında Koshetz'in "son zamanlarda hayatta yolunu tamamen kaybettiğini" hissetmesi aynı yıl Rusya'da gerçekleşen ayaklanmalarla beraber o yılın Ekim devrimiyle sonuçlanacak olan Bolşevik İsyanı ve Çarlık döneminin sona ermesiydi. O da Rusya'yı o buhranlı dönemde terk eden sanatçı kafilesine katılacak ve İstanbul'a gelen beyaz Ruslar

arasında belki de İstanbul'un en karanlık yıllarında kendisini bir mülteci hayatı içinde bulacaktı. Fakat bu kadar yetenekli bir soprano elbette ki bu sürgün yıllarında boş duramazdı ve her ne kadar I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğu işgal ve çözülme sürecini yaşıyor idiyse de İstanbul'un yerel azınlık basınında çıkan ilânlara bakılırsa şehirde konserler bu olumsuzluktan sanki hiç etkilenmemişçesine devam ediyordu. İşte Nina Koshetz'in adı da Pierre le Goff'un çıkarttığı, idari ofisi Pera'daki Rue Derviche'te (Orhan Adli Apaydın Sokak) bulunan, *Stamboul* gazetesinin sütunlarında belirmekte gecikmeyecekti. Zira *Stamboul*'un muhabirinin ünlü sopranoyla, Heybeliada'da kim bilir hangi otel veya köşkte gerçekleştirdiği röportajı gazetenin 26 Mayıs 1919 tarihli nüshasında yayımlanmıştı.

"Büyük sanatçı beni her zamanki gülümsemesiyle, ciddi ve nazik bir şekilde karşılıyor" diyordu muhabir ve sözlerine şöyle devam ediyordu: "Konuşmadan önce sade, ama etkileyici ifadeleriyle yüz hatlarına bakıyorum. Ben de aynı maskeyi görüyorum, ama görüntü hafif bir üzüntüyle bulanıklaşıyor. "Madam" dedim, "sonunda İstanbul'da konser vermeye karar verdiniz mi?". Evet, sadece bir konser. İtiraf ediyorum. Karar vermekte zorlandım. Bir süre dinlenmek, sonra da doğrudan Paris'e gitmek istiyordum. "Sesinizin ilham verdiği muhteşem sanatsal izlenimleri bize armağan etmek istemeseydiniz çok üzülürdük. Ayrıca siz ilahi Nina Pavlovna'sınız". Bu takma ad ona ünlü Rus bas Chaliapin tarafından verilmişti. Chaliapin sık sık Madam'la şarkı söylerdi. Birlikte şarkı söyledikleri her temsilden sonra Chaliapin şunları tekrarlardı: "Bu ilahi bir sestir. Bana güçlü ve tatlı bir parfüm gibi etki ediyor. Şarkı söylediğinde rolümü unutuyorum ve ürperdiğimi hissediyorum. Sesi dünyada benzersizdir: sıcaktır, şefkatlidir ve nadir görülen bir güce sahiptir. Hiçbir şarkıcı ilahi Nina Pavlovna gibi şarkı söylemez". Muhabir hayranlık uyandıran sanatçıya Chaliapin'in sözlerini hatırlatınca o çok mütevazı bir şekilde konuşmayı değiştirir ve Bolşevikler'in yönetimi altında çektiği zorluklardan bahsetmeyi tercih eder. Ve mülâkat Rachmaninoff'a ve ona hediye ettiği yazmaya gelir: "Daha sonra, özellikle büyük besteci Rachmaninoff'un Anna Pavlovna'ya en gurur verici ithaflarla dolu portrelerini fark ettiğim albümüne bakıyoruz. Rachmaninoff ayrıca

Koshetz'in adı Prokofiev'in günlüklerinde de geçer

onun için her zaman şunu söylerdi: "Ne kadar büyük bir sanatçı olduğunuzu kendiniz bile bilmiyorsunuz. Sesiniz öyle güçlü, öyle saf metalik bir tınıya ve her şeyden önce öyle etkileyici bir çekiciliğe sahip ki, size hayran mı kalayım, yoksa gözyaşlarına mı boğulayım bilemiyorum".

Nina Koshetz'in Beyoğlu'ndaki resitali 31 Mayıs 1919 Cumartesi akşamı Varyete Tiyatrosu'nda gerçekleşti. 1885'te açılan ve bir dönem Fransız Tiyatrosu olarak da bilinen Halep Pasajı'nın içerisinde bulunan bu sahnenin günümüzde Ses Tiyatrosu adı altında hâlâ ayakta durduğuna doğrusu inanmakta insan güçlük çekiyor. Gazetenin duyurduğuna göre Koshetz'in programında *La Bohème*'den aryalar, Çaykovski'den bir romans, Tosti ve Rachmaninoff şarkıları da yer alıyordu. Heybeliada'daki röportajında söylediği gibi o akşam sahnede "sanki Chaliapin'le birlikteymiş gibi" şarkı söyleyecekti. Koshetz yine aynı gazetenin duyurduğuna göre bir de Büyükada'daki Mizzi Köşkü'nde 15 Haziran Pazar günü öğleden sonra gerçekleşecek olan bir matine konseri vermeyi kabul etmişti. Bu özel konser köşkün güzel salonunda gerçekleşecekti. Hisar'ın "alaturka saz Boğaziçi'ne yakışırmış amma Adalar'a uymazmış. Her şeyi yerli yerinde yaparak her zevki de kendi diyarında tatmalı imiş" diye yazdığı gibi "alafranga musikinin çevik, kuvvetli, cerbezeli ve çâlâk [atik] sesleri, Ada'nın bütün bu Nizam semtini doldururmuş. Hatta Adalılar'ın bazıları "Ali Nizamî Bey'in köşkünde yine konser var!" diye gelirler, çalgıyı sokaktan, yolun karşı tarafında bulunan setteki çamlar altından dinlerlermiş". Nina Koshetz'in Mizzi Köşkü'ndeki o matine konseri de acaba Adalılar için tıpkı Hisar'ın hikâyesinde o tarifine doyum olmaz şekilde betimlediği bu tabloyu o Haziran günü gerçekten de canlandırır bir hal ve hava almış mıydı? Bunu bilemesek de İstanbul'da bir süre kaldıktan sonra New York'a göçen Koshetz'in bu defa Manhattan'da Astor ve Vanderbilt ailelerinin malikânelerindeki özel suarelerinde onları büyülediğini çok iyi biliyoruz, (Natalie K. Zelensky, *Performing Tsarist Russia in New York*, Indiana University Press, 2019, s. 35).

Koshetz aynı zamanda Rachmaninoff'un o çok sevilen *Vocalise*'inin sözsüz bir şarkı olarak aranjmanını 1922'de Vernon Duke'e

Nina Pavlovna Koshetz, 1915

Mizzi Köşkü (Fotoğraf: Emre Aracı, 2008)

Ravel ve Koshetz, 1928'de 'Paris' transatlantiğinde, (Bibliothèque nationale de France)

sipariş etmiş ve bunu bestecinin eşliğinde Amerika kıtasında pek çok konserde seslendirerek eserin ününe ün katmıştı. Bugün New York'taki Morgan Kütüphanesi'nde bulunan el yazması da nitekim Nina Koshetz'in arşivinden çıkmadır, (Fiona Maddocks, *Goodbye Russia: Rachmaninoff in Exile*, Faber, 2023). Rachmaninoff, Prokofiev derken o dokunaklı sesi savaş yıllarının İstanbul'una karışmış olan Nina Koshetz'in bir besteciyle daha bağını keşfetmek beni heyecanlandırıyor. Evet, Maurice Ravel de Koshetz'in sesinden büyülenen besteciler arasındaydı ve 1928 Nisan'ında Fransız besteci Amerika turnesinden dönerken New York'tan Le Havre Limanı'na "Paris" transatlantiğinde seyahat etmiş ve bu yolculukta Koshetz de ona eşlik etmiş ve hatta gemide birlikte Ravel'in eserlerinin yer aldığı konserler vermişlerdi. Bir transatlantik yolculuğunda Ravel'in piyanosu eşliğinde Nina Koshetz'i dinlemek, hem de "Paris" transatlantiği gibi gemi yolculuğunun altın yıllarında, beylerin hâlâ smokin giyip, hanımların şık gece kıyafetleriyle konserlere dinleyici olarak katıldığı bir ambiyansta kim bilir nasıl bir his olmalıydı? Nina Koshetz sonradan Hollywood filmlerinde de rol aldı, California'ya yerleşti ve burada 14 Mayıs 1965'te vefat etti.

15 sene önce tadilat esnasında Büyükada'daki Mizzi Köşkü'nü gezerken bir zamanlar buradan böyle bir yıldız geçtiğini nasıl bilebilirdim? *Ali Nizamî Bey'in Alafrangalığı ve* Şeyhliği'ni okumaya başladığımda da bilmiyordum; ama Abdülhak Şinasi Hisar bütün bu hayatın faniliğini ve gösterilen teveccühlerin sathiliğini o engin önsezisiyle çok iyi biliyordu ki o ibret verici hikâyesini şu cümlelerle noktalamıştı: "Ve gerçi gençlik, kendi baharında, her fikrin zehrine karşı, mevcudiyetine yayılmasına mâni olan bir panzehir buluyorsa da ben, tâ o zamanlarda, yavaş yavaş, başkalarının bize verdikleri kıymet ve ehemmiyet; hakkımızda besle-

New York - Le Havre arasında çalışan 'Paris' transatlantiğinin tanıtım afişi

dikleri emniyet, muhabbet ve şefkat duygularının da, kendi benliğimizde akıl, sıhhat, saadet dediğimiz nimetlerin de, ne basit, ne kadar geçici şeyler olduklarını, çocukların eğlenmek için üfleyip, şişirdikleri ve bir an gözlerimizde tatlı birtakım hayal renkleriyle parıldadıktan sonra sönüveren sabun köpüklerinden daha canlı ve daha çok payidar olmadıklarını, evet, yavaş yavaş, bütün ömrüme sinen bir teessürle, düşünmeye, duymaya, anlamaya koyuluyordum"…

Emre Aracı'nın Andante'deki geçmiş yazılarının tamamına www.emrearaci.weebly.com adresinden ulaşabilirsiniz.